

QISHLOQ XO'JALIGINI JAHON, RESPUBLIKA IQTISODIYOTIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI. QISHLOQ XO'JALIGI JAHON IQTISODIYOTINING, RESPUBLIKA XALQ XO'JALIGINING MUHIM TARMOG'I

Xojabayev Nurmaxambet Muratbayevich

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti

Annotatsiya: *Qishloq xo'jaligining jahon iqtisodiyoti va respublika xalq xo'jaligida tutgan o'rni, qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlarini, tarmoqning iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyatini, erkin bozor iqtisodiyotini shakllantirish bosqichlaridagi o'zgarishi, ularga ta'sir etuvchi omillarini tahlil qilishni, qishloq xo'jaligini rivojlantirishga qaratilgan hukumatning tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiy chora-tadbirlarini va qishloq xo'jaligini rivojlantirish.*

Kalit so'zlar: *Qishloq, sanoat, mexanizatsiya, rivojlantirish, jahon iqtisodiyoti, mamlakat rivojlanishi.*

Qishloq xo'jaligining jahon iqtisodiyotidagi o'rni keyingi yillarda keskin ortib bormoqda. Shuning uchun ham qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqarishning asosiy omillari bo'lgan yer, suv, mehnat resurslari va ularning o'ziga xos xususiyatlarini rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarimiz iqyosida o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Qishloq xo'jaligi moddiy ishlab chiqarishning asosiy va eng qadimgi tarmoqlaridan biri bo'lib, ahohga oziq-ovqat mahsulotlari va sanoat uchun xom ashyoning asosiy qismini yetkazib beradi. Qishloq xo'jaligi asosan, ikkita yirik tarmoq - dehqonchilik va chorvachilikdan iborat. Bu ikki soha aholi uchun dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlari yetkazib beradi. Qishloq xo'jaligi dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarini dastlabki qayta ishlaydigan bir qancha tarmoqlarni ham o'z ichiga oladi. Iqtisodiy jihatdan faol aholining taxminan yarmi, kamroq taraqqiyotgan mamlakatlarda esa ko'pincha 80-90 foizdan ortig'i qishloq xo'jaligida band. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa bu ko'rsatkich 10 foizni tashkil etadi. Qishloq aholisining ijtimoiy muammolari, joylashishi qishloq xo'jaligi bilan chambarchas bog'liqdir. Bir qancha mamlakatlarda o'rmon xo'jaligi ham qishloq xo'jaligi tarkibiga kiradi.

Qishloq xo'jaligi aholi uchun oziq-ovqat mahsulotlari yetkazib berish bilan bir qatorda, sanoat tarmoqlari (oziq-ovqat, ommabop, to'qima chilik, dori-darmon, atirupa sanoati va boshqalar)ni xom ashyo, otulov (yilqichilik, tuyachilik va hokazo) bilan ta'minlaydi. Dehqonchilik tarmoqlari (g'allachilik, paxtachilik, sabzavotchilik, mevachilik, uzumchilik va boshqalar) hamda chorvachilik tarmoqlari (qoramolchilik, cho'chqachilik, qo'ychilik, parrandachilik, pillachilik, baliqchilik kabilar)ni o'z ichiga oladi. Bu tarmoqlarni birgalikda rivojlantirishimiz oddiy va mehnat resurslaridan to'g'ri foydalanish imkonini beradi.

Hozirgi davrda bu tarmoqda aholi iste'mol qilayotgan tovarlarning 85 foizidan ko'prog'i ishlab chiqarilmoqda. Ular o'simlikchilik hamda chorvachilik mahsulotlaridan iborat. 2009 yilda O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulotining 19,7 foizi qishloq xo'jaligida yetishtirilgan. Shu yilda barcha sanoat tarmoqlarida mamlakat yalpi ichki mahsulotining 33,5 foizi, qurilishda esa, 7,5 foizi yaratilgan. Raqamlar qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni ulkan ekanligidan dalolat bermoqda. Shu yilda qishloq xo'jaligida faoliyat ko'rsatayotgan barcha turdagi tadbirkorlar tomonidan 6346,7 mlrd. so'mlik yalpi

mahsulot yaratilgan. U asosan 3535,4 ming tonna paxta, 8250,3 ming tonna don, 4513,3 ming tonna sabzavot, 1340,4 ming tonna meva, 1103,4 ming tonna go'sht, 546,3 ming tonna sut, 701,6 ming dona qorako'l teri, 2046,3 mlrd. dona tuxum va boshqa qishloq xo'jalik mahsulotlaridan iborat. Barcha turdagi qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarishda Respublika iqtisodiyotida band bo'lgan mehnat resurslarining 40 foizga yaqini qatnashgan.

Mamlakat dehqonchiligi sug'orishga asoslanganligi uchun katta miqdordagi suv resurslarini talab etadi. Lekin, bu talab ichki suv resurslari bilan atigi 60 foizgagina qondirilmoqda. Bunday hoi Amudaryo hamda Sirdaryo havzalaridan katta miqdordagi suv resurslarini jalb etishni talab etadi. Hozirgi davrda qishloq xo'jaligida 42-46 mlrd. m³ suv resurslaridan foydalanilmoqda. Tabiatda yer va suv resurslari cheklangan, ular takror ishlab chiqarilmaydigan resurslar hisoblanadi. Shuning uchun har bir gektar yerdan, har m³ suvdan unumli foydalanish lozim, tadbirkorlik asosida fan-texnika yutuqlarini joriy etib, samarali natijalarga erishish mumkin

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirishda sanoat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan ko'plab qishloq xo'jaligi texnikalari, kim yoviy vositalar, yoq ilg'i, yonilg'i-m oylash materiallari va boshqa vositalardan foydalanilmoqda. Masalan, tarmoqda 2008 yilda 85,3 mingga yaqin turli xildagi traktorlar, 31,6 mingtadan ko'proq yuk tashish mashinalari, 5,2 mingtaga yaqin g'alla o'radigan, bir mingtaga yaqin paxta teradigan kombaynlar, ko'plab boshqa texnikalardan foydalanilgan. Tarmoq miqyosida yerlamning unumdorligini, ekinlamning esa hosildorligini oshirish maqsadida 450,3 ming tonna mineral o'g'itlardan foydalanilgan. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqilayotgan mahsulotlarning jahon bozoriga chiqarilishi natijasida O'zbekistonning mavqei tobora oshib bormoqda. Hozirgi davrda O'zbekiston A va E tipidagi paxta tolasini ishlab chiqarish bo'yicha jahonda Xitoy, AQSH, Hindiston va Pokiston davlatlaridan so'ng beshinchi o'rinni, tolani eksport qilish bo'yicha esa ikkinchi o'rinni egallab kelmoqda. Shu bilan birgalikda O'zbekiston jahon bozoriga nihoyatda sifatli bo'lgan qorako'l terisi, pilla, sabzavot, poliz va bog'dorchilik mahsulotlarini ham chiqaradi. Mazkur mahsulotlarni qayta ishlash maqsadida so'nggi yillarda chet el investitsiyalarini jalb etish borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Ularning kelajakda jadal sur'atlar bilan rivojlantirish siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy jihatdan maqsadga muvofiqdir. Hozirgi davrda mamlakat aholisini qishloq xo'jalik mahsulotlari bilan ta'minlash darajasi yil sayin ortib bormoqda. 2008 yilda respublika aholisining jon boshiga 180 kg.gacha yaqin mahsulotlari, 136 kg.paxta xom ashyosi, 152 kg. sabzavot mahsulotlari, 38 kg.dan ko'proq kartoshka, 41 kg. go'sht, 173 kg. sut hamda 76 donaga yaqin tuxum ishlab chiqarilgan. Demak, mamlakat aholisining unga bo'lgan talabi qondirilgan. Kelajakda esa unning sifatini yaxshilashga alohida e'tibor berish talab etiladi. Lekin boshqa mahsulotlar bo'yicha xalqimizning meditsina me'yorlariga oid talabi to'liq qondirilganicha yo'q.

Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish mavsumiy xarakterga ega. Bunda ayniqsa, kuzgi g'alla yetishtirishda ishlab chiqarish davri bilan ish vaqti o'rtasidagi sezilarli farqni ko'rish mumkin. Kuzgi g'allani tayyorlash va ekish davri avgust, sentyabr oylaridan boshlanib, hosil kelasi yilning iyul oyidagi ayig'ishtirib olinadi.

Ushbu davr oralig'ida ish vaqtida bir necha marta uzilishlar bo'ladi: ekin maydonlarini tayyorlash, ekish, ekinlar parvarishi, hosilni yig'ishtirib olish va boshqalar. Ishlab chiqarish davri esa ekinlamning tabiiy o'sishi va rivojlanishi sababli uzluksiz davom etadi. Mavsumiylik

ishlab chiqarishni tashkil etishga, mehnat resurslari va texnikadan foydalanishga sezilarli ta'sir k o'rsatadi. Shuningdek, qishloq xo'jaligining mavsumiylik xarakteri qayta ishlash sanoatida ham aks etadi. Chunki, qishloq xo'jaligi xom - ashyosi yil davomida notekis taqsimlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdug'aniev A., Abdug'aniev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. - T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg'armasi, 2004-304 b.
2. Salimov B.T. va boshqalar. Dehqon va fermer xo'jaliklari iqtisodiyoti. T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg'armasi, 2004-176 b.
3. Модель "Сельская профильная школа"- М.: АПК и ППРО, 2004-32 ст.
4. Экономика сельского хозяйства. Учебник, под.ред. Коваленко. Н.Я.М.: Юркнига, 2004-392 ст.
5. Zokirov O., Pardaev A. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik.-T.: O'AJBNT markazi 2003-456 b.